

მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება საქართველოში

ოლღა ხუციშვილი — სტუ-ს ასოც. პროფესორი
თეა ხუციშვილი — სტუ-ს ასისტენტი პროფესორი
ანა მეტრეველი — სტუ-ს მაგისტრი

რეზიუმე

სახელმწიფოს ეკონომიკური განვითარება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია მცირე და საშუალო ბიზნესის სწორ განვითარებაზე. ცნობილია, რომ ნებისმიერი წარმოება წარმოდგენილია მატერიალური წარმოების გარეშე. სწორედ წარმოების პროცესში იქმნება მატერიალური დოვლათი ადამიანთა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, რაც საზოგადოების არსებობის ძირითადი საფუძველია. თანამედროვე მსოფლიოში არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე, მცირე და საშუალო ბიზნესი ყველაზე მნიშვნელოვანია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კუთხით. ის საქმიანი ურთიერთობები, რომლებიც ამ სფეროს განვითარებისათვის არის საჭირო, მნიშვნელოვანი და აუცილებელიცაა ქვეყნის მომავალი განვითარებისათვის.

Развитие малого и среднего бизнеса в Грузии

Хуцишвили Ольга,
Хуцишвили Теа,
Метревели Ана

Резюме

Экономическое развитие государства во многом зависит от развития малого и среднего бизнеса. Известно, что любой прогресс невозможен без материального производства. Материальное богатство, созданное в процессе производства для удовлетворения потребностей человека, является фундаментом общества. Учитывая текущую ситуацию в социально-экономическом развитии страны в современном мире во многом будут зависеть от малого и среднего бизнеса. Рабочие отношения, которые необходимы для развития этого сектора, является важным и необходимым для дальнейшего развития страны.

საკვანძო სიტყვები: მცირე და საშუალო ბიზნესი, საგადასახადო სისტემა, მენარმოება.

შესავალი

მცირე ბიზნესის განვითარება სახელმწიფოს ერთ-ერთ პრიორიტეტიკა. დღეს, როდესაც უმუშევრობის მაჩვენებელი საკმაოდ მაღალია, როდესაც ქვეყანას ძალიან სჭირდება უფრო მეტი წარმოებული პროდუქცია და მომსახუ-

რება, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება მცირე ბიზნესი და მისი განვითარება. მცირე ბიზნესი არის საშუალება, რომ ადამიანები დასაქმდნენ და ნაკლებად იყვნენ დამოკიდებული სახელმწიფო დახმარებაზე. როდესაც ხალხს ექნება საკუთარი შემოსავალი, სახელმწიფოც მოიხსნის სოციალურ ვალდებულებებსა და პასუხისმგებლობებს.

მცირე ბიზნესის წასახალისებლად საჭიროა უფრო მკვეთრი ნაბიჯების გადადგმა. მაგალითად, საგადასახადო სისტემაში ფიქსირებული გადასახადის შემოღება, მცირე ბიზნესისთვის უფრო მეტად ხელმისაწვდომი უნდა იყოს სესხების სახელმწიფო პროგრამები. მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის უნდა არსებობდეს პროგრამები, სადაც ისინი შეძლებენ დაბალპროცენტუანი სესხის მიღებას. დღეს ასეთ პროგრამებზე ხელმისაწვდომობა დაბალია, რაც ვერ უწყობს ხელს მცირე და თუნდაც საშუალო ბიზნესის განვითარებას. საბანკო სექტორში საპროცენტო განაკვეთები მცირე ბიზნესისათვის, რომელთაც პატარა მოცულობის სესხი ესჭიროებათ უფრო ძვირია, ვიდრე მსხვილი სესხები. ამ და ასევე სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით, პროდუქციის წარმოებაზე განეული ხარჯები მათთვის უფრო მაღალია, ვიდრე მსხვილი კომპანიებისათვის. კიდევ ერთი გზა მცირე ბიზნესს განვითარებისთვის არის სახელმწიფო შესყიდვების პროგრამებში მისთვის პრიორიტეტის მინიჭება. მცირე და საშუალო ბიზნესი წარმატებულად განვითარდეს, ისეთ სფეროებში, როგორცაა სოფლის მეურნეობა, გადამამუშავებელი მრეწველობა, საოჯახო ტურიზმი, მსუბუქი მრეწველობა. მცირე ბიზნესი საკმაოდ მომგებიანი სექტორია და მან შეიძლება დიდი მოგება მოუტანოს ადამიანს.

ძირითადი ტექსტი

ბიზნესის ხელშეწყობის ვარიანტები რამდენიმე ფაქტორისგან შედგება. უპირველესი, ადმინისტრაციული ბარიერები, რომლის პრობლემაც საქართველოში არ არსებობს. დღეისათვის შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების დაარსება სირთულეს არ წარმოადგენს. შემდეგი პრობლემა — კრედიტისადმი ხელმისაწვდომობა. ბიზნესის დაწყება საკუთარი ხარჯებით ძალიან რთულია. ამ დროს საპროცენტო განაკვეთი მაღალია. იმდენად მაღალია, რომ მცირე ბიზნესი საკუთარი ხარჯებით კრედიტს

ვერ იღებს. ასევე პრობლემები დაკავშირებულია საგადასახადო ადმინისტრირებასთან. ეს ყველაფერი, საბოლოო ჯამში, ადამიანებს აყოვნებს, რომ წამოიწყონ ბიზნესი. არის კიდევ ერთი პრობლემა, რომელშიც სახელმწიფო არ არის დამნაშავე. ეს არის მოსახლეობის არაკრეატიულობა.

ეკონომისტები თანხმდებიან, რომ სამი მთავარი საკითხი ჭრის ბიზნესის განვითარების ამოცანას: მცირე მენარმეობის წახალისება, მცირე მენარმეობის სწავლება და მცირე მენარმეობის დახმარება გაყიდვაში. თუ ხელისუფლება შეიმუშავებს ამ სამ კომპონენტზე აგებულ მცირე ბიზნესის მხარდაჭერის ერთიან პროგრამას, მას შეუძლია უკვე 3-5 წელიწადში მიიღოს 200000-მდე მცირე სანარმო, რომლებიც ერთობლივი პროდუქტის მინიმუმ 25-30 პროცენტს შექმნიან.

აღსანიშნავია, რომ განვითარებულ ქვეყნებში, მცირე და საშუალო ბიზნესი გაცილებით დიდი ტემპებით ვითარდება. ამის ერთ-ერთი ძირითად მიზეზად ამ სახელმწიფოების მთავრობების როლი შეიძლება დავასახელოთ, ისინი გაცილებით მეტ ყურადღებას უთმობენ ასეთი სფეროების განვითარებას. ვინაიდან სწორედ ამ სფეროს უდიდეს ნაწილზე მოდის, ქვეყნის ეკონომიკური სტაბილურობა და საშუალო ფენის ფორმირება. ასეთ ქვეყნებში, ბოლო რამდენიმე ათწლეულია მშპ-ს 50-70%-ი სწორედ მცირე და საშუალო ბიზნესის სფეროზე მოდის.

მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაზე საუბრისას, საყურადღებოა მნიშვნელოვანი ფაქტი, ბანკი ხშირ შემთხვევაში არ აფინანსებს ბიზნეს იდეას, ისინი აფინანსებენ უკვე მეტ-ნაკლებად გამართულ ბიზნესს. ვინაიდან ამ შემთხვევაში, კვლავ და კვლავ ვითარდება ერთი ორგანიზაციის ბიზნეს-ინტერესები, რასაც მივეყვართ, მონოპოლიამდე, ეს კი პირველ რიგში მომხმარებელს აზარალებს. ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს, მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისათვის სახელმწიფო მხარდაჭერას და საბანკო სექტორის გვერდით დგომას. ეს არის ის ორი უდიდესი ბერკეტი, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია ბიზნეს სექტორის განვითარება სრულყოფილად.

საბანკო სექტორი საქართველოში მეტ-ნაკლებად კარგადაა განვითარებული. ბანკები განსაზღვრავენ ბიზნეს სექტორის განვითარების ხელშეწყობის პირდაპირ თუ ირიბ მიმართულებას. იმისათვის, რომ დღეს ბანკებმა ამ სფეროში გასცენ სესხები, ისინი ამონებენ დეტალურად იმ შესაძლებლობებს, რომლითაც უნდა მოხდეს იმ გადასახადების გადახდა, რომელიც მოითხოვს „მომავალმა ბიზნესმენმა“. ეს ძალიან მძიმეა იმ ადამიანებისათვის, რომლებიც ამ სფეროში ცდილობენ ადგილის დამკვიდრებას, ვინაიდან თუ მომავალი ბიზნესი არ

გაამართლებს რჩება აუარებელი ბანკებიდან აღებული ვალი, რომლის გადახდაც მხოლოდ და მხოლოდ იმ ბიზნესის მესაკუთრეს უნევს რომლის ბიზნესმაც კრახი განიცადა ბაზარზე.

ბიზნესი ეკონომიკის ერთ-ერთი ძირითადი შემადგენელი ნაწილია, შეიძლება ითქვას რომ ბიზნესი და ეკონომიკა ერთმანეთის გარეშე პრაქტიკულად წარმოუდგენელია. ეკონომიკა, ეს არის მეცნიერება, რომელიც სწავლობს სამეურნეო საქმიანობაში მონაწილეთა ქცევებს.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ, მასში შემავალი მოძმე რესპუბლიკები სრულიად მართო აღმოჩნდნენ საკმაოდ რთული პრობლემის პირისპირ. საჭირო გახდა ყველა მათგანს ეზრუნა ქვეყნის მომავლისათვის და ჩამოეყალიბებინა დამოუკიდებელი ეკონომიკა. რამაც თავის მხრივ ბიძგი მიეცა კოოპერატივებისა, ამხანაგობებისა, კერძო ინდივიდუალური სანარმოებისა, ფერმერული მეურნეობებისა და სხვა მიკროსტრუქტურების ჩამოყალიბებისა.

იმ პერიოდისათვის მატერიალური და ფინანსური რესურსების ბრუნვა სხვაგვარად ხდებოდა, რაც თავის მხრივ ქმნიდა შესანიშნავ პირობებს მცირე და საშუალო სანარმოთა განვითარებისათვის. ამ თვალსაზრისით 1990-იანი წლებიდან ვითარება მეტ-ნაკლებად იცვლება, იწყება საზოგადოებრივი ურთიერთობები, ჩნდება საკუთრების ახალი ფორმები და შესამჩნევი ხდება სოციალური ცვლილებები. ასეთმა საზოგადოებრივმა ცვლილებებმა, თითქმის ყველა სახელმწიფო სტრუქტურა მთლიანად მოიცვა. თავდაპირველად შესამჩნევია წარმოების სწრაფი ვარდნა, რასაც თან მოჰყვა სოციალური პირობების გაუარესება, ვინაიდან ძალიან სწრაფად იმატა უმუშევრობამ.

სწორედ ასეთ ვითარებაში იწყებს ჩასახვას და აღორძინებას მცირე და საშუალო ბიზნესი საქართველოში, რაც ერთის მხრივ მოგების მიღებაზე იყო ორიენტირებული და მეორეს მხრივ, იქმნებოდა სამუშაო ადგილები ასეთ მძიმე ვითარებაში. ყოველივე ეს, კი საფუძველი იყო ქვეყნის ეკონომიკის ეფექტიანი გაზრდისა, ასევე სწორედ მცირე და საშუალო ბიზნესი გახდა ტექნოლოგიური განვითარების წინაპირობა.

საქართველოში ამ პერიოდში რამდენიმე თავისებურება გამოიყოფა. 1980-იანი წლების მეორე ნახევარში ბიზნესის ეს სახეობა დიდი მასშტაბებით ვითარდება. აღსანიშნავია ასევე ის ფაქტიც, რომ სწორედ ამ პერიოდისათვის სწრაფად ვითარდება საცალო ვაჭრობა. მატერიალური წარმოების ჩავარდნამ ვერ შექმნა ის კლიმატი სწრაფად, რომელიც სჭირდება ვაჭრობის პრინციპების ჩამოყალიბებასა და განვითარებას. ამიტომაც ზოგადად ბიზნესმა ძირით

თადად ყიდვა-გაყიდვის სფეროში გადაინაცვლა.

სახელმწიფოსა და ბაზრებს შორის აუცილებელია ჰარმონიულობა და იმ ხილული თუ უხილავი კანონების დაცვა, რომელსაც ეს ორი ორგანო ერთმანეთს უწესებს. მთავარია ქვეყანამ სწორად განსაზღვროს ის კრიტერიუმები და სფეროები, რომლის განვითარებასაც აპირებს პირველ რიგში და ხელი შეუწყოს ბიზნესის სწორ და მიზანმიმართულ განვითარებას.

უნდა ითქვას, რომ სანყის ეტაპზე, მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ძირითად მიზანს წარმოადგენს შიდა ბაზრის მომარაგება სამომხმარებლო საქონლით. სანყის პერიოდში, როდესაც ხორციელდება სანარმოების „ფეხზე დადგომა“, ხდება კაპიტალის დაგროვება განაწილება, ცოდნის გაღრმავება და მცირე სანარმოების მუშაობის თავისებურებების უკეთ გაცნობა და შესწავლა. ვინაიდან ამ ეტაპების გავლის გარეშე რთულია ბაზარზე გასვლისას არ „დამარცხდე“ და ზარალი არ განიცადო კონკურენტებთან ბრძოლაში.

ანგარიშგასანვივია ის ფაქტი, რომ ქვეყანას რომელსაც ასეთი პრობლემა უდგას უმუშევრობის თვალსაზრისით, უნდა ცდილობდეს ისეთი ადამიანების დახმარებას, რომლებიც ცდილობენ თავიანთი ბიზნესი წამოიწყონ და შექმნან სამუშაო ადგილები. ვინაიდან, კარგადაა ცნობილი რომ მონოპოლიურ გარემოში არა თუ ჭირს ბიზნესის დაწყება განვითარება, არამედ, შეიძლება კარგად განვითარებულმა ბიზნესმაც ვერ გაუძლოს „კონკურენციას“ და გაკოტრებამდე მივიდეს. ამ თვალსაზრისით ჩვენს ქვეყანაში ნამდვილად გამოსასწორებელია მდგომარეობა.

მართალია, მონოპოლიური მდგომარეობის გამოსწორება ასე სწრაფად ვერ მოხერხდება, მაგრამ რაც უფრო სწრაფად დაიწყებს სახელმწიფო ბრძოლას და დარეგულირებას ამ სისტემისას, მით მალე მივიღებთ სასურველ შედეგს.

გასულის საუკუნის ბოლოს, როდესაც, საქართველოში განვითარება დაიწყო მცირე და საშუალო ბიზნესმა, ამ სფეროს განვითარებაში გამოიკვეთა შემდეგი უმნიშვნელოვანესი პრობლემები, როგორცაა:

- მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ჩამორჩენა, რომელიც საკმარისად აფერხებს წარმოების მუშაობისა და განვითარების ტემპებს.
- იმ შენობა ნაგებობების მოძიება, რომელიც მას ჭირდებოდა ფუნქციონირებისათვის, ისინი მსგავს შენობებს პარტნიორებისაგან იღებდნენ და ამის გამო მათზე დამოკიდებული ხდებოდნენ.
- დიდ პრობლემას წარმოადგენდა სახელშეკრულებო უდისციპლინობა, არ სრულდებოდა მათ მიერ აღებული ვალდებუ-

ლებები, როგორც ვალდებულებების ასევე შინაარსის მიხედვით.

- ის არსებული გადასახადები, რომელთა გადახდაც უწევდა მენარმეებს.
- საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობებთან დაკავშირებული პრობლემები, ლიცენზიის მიღება, ტრანსპორტირება, კავშირგაბმულობა და სხვა.
- ინფორმაციული უზრუნველყოფის დაბალი დონე.
- ორგანიზაციულ-სამართლებრივი გარემოს მოუწესრიგებლობა. მისი ხშირი ცვალებადობა ათას გაურკვევლობასა და პრობლემებს ქმნიდა. ხოლო არსებული კანონები არ სრულდებოდა, ამ ფონზე კიდევ სიტუაციას ართულებს ის ფაქტიც, რომ საშინლად მაღალი იყო მონოპოლია.

დღევანდელი მდგომარეობით ბევრი რამ შეიცვალა ბოლო წლების განმავლობაში ჩვენს ქვეყანაში. საგადასახადო სისტემა გასულ წლებთან შედარებით მეტ-ნაკლებად დარეგულირდა, რაც როგორც სახელმწიფოსათვის ასევე იმ ბიზნეს გარემოსთვისაა აუცილებელი. მცირე და საშუალო ბიზნესის მწარმოებლებს გადასახადების გადახდა კანონით გათვალისწინებული დებულებებით უწევთ. ის განერილია და გათვლილია, რომელსაც არეგულირებს კანონი. ქვეყანაში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება ასახვას ჰპოვებს ქვეყნის ეკონომიკურ საქმიანობაზე.

მცირე ბიზნესის განვითარება ძალიან აქტუალური თემაა ნებისმიერი ქვეყნისათვის. უმუშევრობის შემცირებას და მოსახლეობის დასაქმებას, ხელს უწყობს ჯანსაღი კონკურენციის ჩამოყალიბება. მცირე და საშუალო ბიზნესი ბაზარს აჯერებს ახალი საქონლით და მომსახურებით და ამით აკმაყოფილებს მსხვილი სანარმოების მოთხოვნებს.

საქართველოში მცირე და საშუალო მწარმოების განვითარება ბევრად დაბალია. ნაკლებია სახელმწიფო დახმარებაც მცირე და საშუალო სანარმოების მიმართ. განვითარებულ ქვეყნებში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება სერიოზული ტემპებით მიმდინარეობს, ეროვნული მთავრობები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ასეთ სანარმოებს, ადგენენ და ანხორციელებენ მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობის პროგრამებს, უწესებენ მათ მნიშვნელოვან შეღავათებს. ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში მცირე და საშუალო ბიზნესი საშუალო კლასის ფორმირების საფუძველია, რომელიც ეკონომიკის სტაბილური განვითარების ბაზას წარმოადგენს და მოსახლეობის დიდ ნაწილს ასაქმებს. მეოცე საუკუნის დასაწყისისათვის გერმანიაში მცირე და საშუალო სანარმოები იყო სანარმოთა რიცხოვნობის 98,7%, საფრანგეთში 99,3%, შვეიცარიაში 99,1% და ავს-

ტრიაში 99,7%. ბოლო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ამერიკასა და ევროპაში მცირე ბიზნესმა ძალიან დიდი მნიშვნელობა შეიძინა.

მცირე და საშუალო საწარმოების განვითარების დონეს ხშირად განსაზღვრავს ქვეყნის დარგობრივი სპეციფიკა და ეკონომიკური მექანიზმი. ამიტომ, როცა მივმართავთ ციფრობრივი მაჩვენებლებით ოპერირებას და განვითარებული ქვეყნების შედარებას ქართულ რეალობასთან, აუცილებელია ინსტიტუციონალური და ინფრასტრუქტურული განსხვავებების, ასევე ეროვნული მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურის გათვალისწინება.

- საჭიროა საქართველომ გამოიყენოს მდიდარი მსოფლიო გამოცდილება. მოახდინოს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისა და მხარდაჭერის წარმატებული მოდელების დანერგვა.
- აუცილებელია იმ სახელმწიფოთა გამოცდილების გათვალისწინება რომლებმაც სწრაფ ეკონომიკურ წარმატებებს მიაღწიეს მცირე პერიოდის განმავლობაში.
- საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისათვის საჭიროა — საგადასახადო სისტემის სრულყოფა, საკრედიტო რესურსების გამოყოფა ბიუჯეტიდან, მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის მაქსიმალური ხელშეწყობა სახელმწიფო შესყიდვებში მონაწილეობის მისაღებად, მაღალი რისკის პროგრამების სახელმწიფო დაზღვევის უზრუნველყოფა და რეგიონალური განვითარება (ცალკეული რეგიონების სპეციფიკისა და პრიორიტეტების გათვალისწინება).
- აუცილებელია ქვეყანაში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისათვის შემუშავდეს საშუალო და გრძელვადიანი სტრატეგია. რომელშიც გათვალისწინებული იქნება მონაწილე ქვეყნების გამოცდილება თეორიული და პრაქტიკული კვლევების შედეგებზე დაყრდნობით.
- მცირე საწარმოებს უფლება უნდა მიეცეთ ფუნქციონირების დაწყებიდან პირველი ორი წლის განმავლობაში ისარგებლონ შეღავათებით.
- მენარმეობის მხარდასაჭერად უნდა იქნეს გამოყენებული ბიზნეს-ინკუბატორების მექანიზმი, რომელიც ხელს შეუწყობს საქართველოში მეცნიერულ-ტექნოლოგიური მიღწევების სწრაფად დანერგვას.
- მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის საჭიროა მოგვარდეს საშემოსავლო გადასახადებისა და დაბეგვრის საკითხები.

დასკვნა

ქვეყანაში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება პირდაპირ კავშირშია ქვეყანაში არსებული ბიზნეს მდგომარეობისა და ეკონომიკის განვითარებასთან.

საქართველო რომ განავითაროს თავის სუსტი მხარეები მცირე და საშუალო ბიზნესის მიმართულებით აუცილებელია შემუშავდეს სწორი და მიზანმიმართული გეგმა სამთავრობო დონეზე, ამ სფეროების განვითარებისათვის. ასეთი გეგმის შემუშავებაში მონაწილეობა უნდა მიიღოს ყველა ამ სფეროს პროფესიონალმა წარმომადგენლებმა, რომელთაც გარკვეული გამოცდილება აქვთ ამ სფეროში, წინააღმდეგ შემთხვევაში გაცილებით უარეს მდგომარეობაში აღმოჩნდება არა მარტო ადგილობრივი მოსახლეობა, არამედ ყველა სახელმწიფო სტრუქტურა.

მცირე და საშუალო საწარმოების განვითარებამ უნდა უზრუნველყოს ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოყვანა, პოლიტიკური სტაბილურობის ხელშეწყობა და მწვავე სოციალური პრობლემების გადაჭრა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბარათაშვილი ე. გერბაია ბ. ლლონტი ვ. საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობა: თანამედროვე გამოწვევები. თბილისი. უნივერსალი. 2012 წ. გვ: 15,15. 34,40.
2. ბარათაშვილი ე. ბაკაშვილი ნ. ფარესაშვილი ნ. გერბაია ბ. მესხიშვილი დ. „თანამედროვე ბიზნესის სტრატეგიები“ გამომცემლობა „უნივერსალი“ - თბილისი 2011.
3. ლობჯანიძე ვ. „საერთაშორისო ბიზნესის მართვა და რეგულირება“ – თბილისი 2011.
4. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი
5. საქართველოს კანონი — “საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“, 12/18/2009 2440;
6. საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2010 წლის 25 აგვისტოს 672 ბრძანებით დამტკიცებული საქართველოს საბიუჯეტო კლასიფიკაცია;
7. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის სახელმძღვანელო “სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკის 2001 წლის მეთოდოლოგია” (GFSM 2001);
8. http://www.atsu.edu.ge/geo/sadoqtoro%20disertacia/disertacia_gogiasvili.pdf
9. <http://social-democrats-georgia.blogspot.com/2010/07/blog-post.html>
10. http://abg.org.ge/docs/sme_support_policy.pdf